

УДК 378.091.212:159.9.072:005.336.2

Варіна Ганна Борисівна

старший викладач кафедри практичної психології
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
e-mail: anyaberdnik@rambler.ru
ORCID 0000–0002–0087–4264

Гузь Наталія Василівна

к. психол. н., доцент кафедри практичної психології
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
e-mail: nata.org@mail.ru
ORCID 0000–0001–9086–6980

**ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТА
ПРОФЕСІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО
ПСИХОЛОГА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВНЗ**

У статті представлено дослідження когнітивного компонента професійної стійкості майбутнього практичного психолога. Професійна стійкість — це така властивість особистості, в якій проявляється інтенсивність, дієвість і стійкість професійної спрямованості. В структуру когнітивного компонента входять: знання про закономірності майбутнього професійної діяльності у галузі практичної психології; знання про принципи, напрямки, технології психологічної діяльності; предметно-специфічні знання; знання про себе. З дослідження бачимо, що більшість студентів-психологів орієнтовані на самовдосконалення у професійній діяльності, прагнуть оволодіти внутрішніми компонентами діяльності та готові до конструктивного самоствердження, але мають низький рівень інтеріоризації внутрішнього досвіду та теоретичних знань у практичні вміння.

Ключові слова: професійна стійкість, мотивація, конкурентоспроможність, професіоналізм, спрямованість особистості.

Постановка проблеми. В умовах зміни освітніх стереотипів, що швидко змінюються, соціальних, економічних умов професійна діяльність значно ускладнюється, пред'являючи тим самим підвищені вимоги до працівника, актуалізує психологічні ресурси особистості. Якість, стійкість, успішність професійної діяльності зумовлюються особливостями психологічної готовності та професійної стійкості фахівця.

Усвідомлення майбутнім практичним психологом співвідношення вимог професії зі своїми особистісними властивостями спонукає до конструювання власної особистості в рамках професіоналізації і створює умови для конструювання себе як професіонала. Професіоналізм майбутнього фахівця — це не лише досягнення їм високих професійних результатів, не тільки продуктивність праці, але неодмінно і наявність психологічних компонентів — внутрішнього ставлення особистості до праці, стан її психологічних

якостей [5]. А. К. Маркова виділяє дві сторони професіоналізму: 1. Стан мотиваційної сфери професійної діяльності людини (які мотиви спонукають фахівця, який сенс має в його житті професійна діяльність, яку мету він особисто прагне досягти, наскільки він задоволений працею і т. д.); 2. Стан операціональної сфери професійної діяльності особистості — це ті засоби, які використовує особистість (її трудові дії, прийоми професійного мислення та ін), і ті ресурси, які вона вкладає (професійна свідомість, професійні здібності і т. д.) для втілення наявних мотивів. Операціональна сфера професіонала включає його професійно важливі якості, без яких неможливо успішне здійснення практичної діяльності [4]. Саме до операціональної сфери діяльності ми й відносимо професійну стійкість особистості, тобто таке злиття фахівця зі своєю професією, коли професійна діяльність стає для людини «трудовою домінантою» [5, с.40]. Проблема професійної стійкості особистості вперше сформулював К. К. Платонов, на думку якого професійна стійкість — це така властивість особистості, в якій проявляється інтенсивність, дієвість і стійкість професійної спрямованості [6]. Окремі аспекти професійної стійкості висвітлені в працях В. Г. Асеева, Л. І. Божович, Ф. Є. Василюка, Г. Л. Гаврілової, Л. П. Гримак, К. М. Дурай-Новакової, Є. Ф. Зеєра, П. Б. Зільбермана, В. О. Іваннікова, З. К. Коргієвої, П. Л. Коропової, І. Д. Лушникова, В. С. Мерліна, О. Г. Мороза, Т. В. Осадчава, Н. О. Подимова, П. Є. Решетникова, Е. Е. Симанюка, В. Е. Чудновського та ін. Питання професійної стійкості молодого працівника розглядалися в роботах Н. М. Скородумова і Є. С. Чугунової, де професійна стійкість є такою властивістю особистості, яка виражається в позитивному ставленні людини до трудової діяльності. Дослідники наголошують, що найвищий рівень професійної стійкості знаходить своє відображення в тому, що молоді робітники, отримуючи задоволення в праці, рекомендують навчати цієї професії інших [2, с. 39]. Таким чином, проблематикою роботи виступає необхідність виокремлення та дослідження компонентів моделі професійної стійкості майбутнього фахівця в якості конструкту професіоналізму.

Мета статті — дослідження структури когнітивного компонента професійної стійкості майбутнього практичного психолога.

Результати дослідження. У результаті теоретичного аналізу нам удалося виявити компоненти професійної стійкості майбутнього практичного психолога: когнітивний, емоційно-вольовий, мотиваційний, діяльнісний.

У теорії і практиці вищої освіти сьогодні різко практикується так звана парадигма накопичення знань, що протистоїть особистісній, гуманістичній спрямованості підготовки психолога-практика. Цей відгомін релятивізму, проте, не враховує, що висококваліфікований, професійно стійкий психолог зможе повноцінно виконати своє призначення, якщо він озброєний глибокими знаннями закономірностей, інтеріорізацією набутого теоретичного досвіду у так званих «польових» умовах, тобто на практиці, й вільно володіє механізмами власного самовизначення, самоврядування і самовдосконалення [5].

У професійному становленні психолога найбільш істотну роль відіграють знання не самі по собі, а їх система і цілісність. Якщо суб'єкт праці

володіє системністю і цілісністю знань, то він у професійній діяльності в набагато меншому ступені залежатиме від зовнішніх чинників, проявлятиме велику стійкість в роботі. В основі когнітивного компонента професійно-особистісної стійкості психолога також лежать знання його про себе. Німецький психолог Н. Енкельман відзначає: «Людина не стоїть на місці, а значить треба вчасно дізнаватися про всі зміни в собі» [1]. Оцінка своїх сил, здібностей, можливостей пов'язана з розвитком самосвідомості особистості і обумовлює виникнення прагнення до досягнень, розвитку мотиваційної сфери. Стійкість, адекватність, висота самооцінки — основа для формування таких рис особистості, як впевненість в собі, відчуття власної гідності і ін. Таким чином, щабель знань про закономірності майбутнього професійної діяльності у галузі практичної психології, знань про принципи, напрямки, технології психологічної діяльності, предметно-специфічних знань, знань про відповідність власних особистісних якостей майбутнього психолога вимогам професії забезпечують психологу широту орієнтування в соціальному і професійному просторі, дає впевненість у своїх силах. Ці знання створюють фахівцю передумови для побудови авторської психологічної системи діяльності, дозволяють розвивати прагнення до рефлексії, образ «Я», виражати і відстоювати свою точку зору, відчувати себе активним суб'єктом професійної діяльності.

Експериментальне дослідження проводилося на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Україна) серед студентів 4–5-го курсів спеціальності «Практична психологія», «Біологія. Практична психологія», «Соціальна педагогіка. Практична психологія». Вибірка рандомізована в обсязі 140 студентів. З метою діагностики рівня сформованості когнітивного компонента професійної стійкості майбутнього практичного психолога нами були використані такі методики: методика «Структура мотивації», Експрес-діагностика особистісної конкурентоспроможності, методика «Діагностика спрямованості особистості практичного психолога». В результаті обробки даних за методикою «Структура мотивації», що орієнтована на дослідження мотивації досягнення та мотивації відношення, виявлені такі процентні співвідношення:

Відповідно до категорії «Мотивація досягнення», виявлено що домінуючими мотивами виступають:

– для студентів IV курсу першорядними виявлені мотивація досягнення успіху (62,4 %), внутрішні мотиви (55,7 %), тобто орієнтація на самовдосконалення у професійній діяльності, прагнення оволодіти внутрішніми компонентами діяльності і як результат досягнення успіху. Також значно підвищилося значення пізнавальної діяльності (40,5 %) на шляху самореалізації;

– для студентів V курсу домінуючими виявлені мотиви досягнення успіху (65,7 %), змагальний мотив (51,8 %) та пізнавальний мотив (46,4 %), тобто прагнення досягти успіху за рахунок знаннево-практичного приросту компетентностей у майбутній діяльності, що обумовлено змагальним компонентом, як прагнення особистості до конкурентоспроможності на сучасному нестабільному ринку праці.

Таблиця 1

Дослідження структури мотивації майбутнього практичного психолога

Основні мотиви професійної діяльності	Процентне співвідношення	
	IV курс	V курс
Мотивація досягнення		
Пізнавальний мотив	40,5	46,4
Змагальний мотив	24,6	51,8
Мотив досягнення успіху	62,4	65,7
Внутрішній мотив	55,7	33,7
Мотив зазначення результатів	37,2	25,2
Мотив складності завдання (суб'єктивна оцінка складності завдання)	19,8	22,4
Мотивація відношення		
Мотив ініціації	48,6	58,4
Мотив самооцінки вольового зусилля	29,5	30,5
Мотив самооблізації (на вольове зусилля)	18,7	24,7
Мотив самооцінки особистісного потенціалу	51,4	56,3
Мотив особистісного осмислення праці (особистісний зміст)	31,3	37,9
Мотив позитивного особистісного очікування	61,3	64,5

За шкалою «Мотивація відношення» виявлено, що:

– для студентів IV курсу найбільш розвиненими є мотиви позитивного особистісного очікування (61,3 %), самооцінки особистісного потенціалу (51,4 %), ініціації (48,6 %), тобто спостерігається тенденція активного розвитку ініціативності та особистісного потенціалу з позиції позитивного сприйняття власної «Я-концепції», але утруднює цей процес низький рівень сформованості прагнення до саморегуляції внутрішніх станів, що може спричинити виникнення негативних психічних станів (тривожності, фрустрації);

– для студентів V курсу значущими виступають мотиви позитивного особистісного очікування (64,5 %), самооцінки особистісного потенціалу (56,3 %), ініціації (58,4 %), що також свідчить про прагнення всебічної самореалізації, але ускладнюється даний процес низьким рівнем вольової регуляції.

За результатами методики «Вивчення мотивації навчання у ВНЗ» виявлено, що домінуючим для студентів IV та V курсів виступає мотив оволодіння професією, але низьке прагнення до когнітивного компонента у професійній діяльності (низьке відсоткове значення мотиву здобуття знань) ускладнює процес розвитку професійної компетентності та інтеріоризації теоретичних знань та практичного досвіду.

Експрес-діагностика особистісної конкурентоспроможності, представлена у формі біполярної шкали, спрямована на визначення наявного рівня базових критеріїв конкурентоспроможності.

Таким чином, виявлено, що більшість студентів IV та V курсу мають середній рівень особистісної конкурентоспроможності. В результаті аналізу взаємозв'язку рівня конкурентоспроможності і мотивації навчальної діяльності можна зробити такі висновки. Провідними навчальними

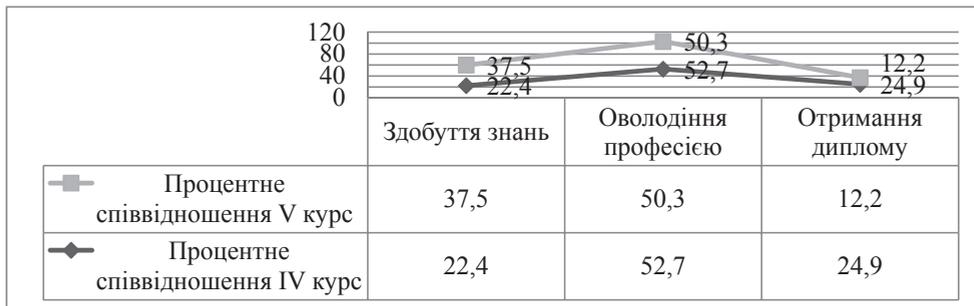

Рис. 1. Вивчення мотивації навчання у ВНЗ

Таблиця 2

Діагностика рівнів особистісної конкурентоспроможності

Рівні ОК	Процентне співвідношення	
	IV курс	V курс
Високий рівень	21,3	31,2
Середній рівень	37,8	42,4
Незначний рівень	19,6	18,9
Незначне переважання властивостей, що перешкоджають прояву ОК	14,5	5,3
Виразений рівень переважання властивостей, що перешкоджають прояву ОК	4,7	2,2
Високий рівень домінування властивостей, що перешкоджають прояву ОК	2,1	0

мотивами висококонкурентних студентів є «придбання знань», «оволодіння професією», при цьому «отримання диплома» — не прерогатива. Можливо, це пояснюється тим, що для даної групи факт отримання диплома про вищу освіту не викликає сумнівів і сам собою розуміється. У загальній картині вираженості мотивів характерним є пріоритет «професійних», що пояснюється налаштованістю на досягнення успіху в професії. У студентів з середнім рівнем особистісної конкурентоспроможності переважають шкали «придбання знань» та «оволодіння професією», але при цьому спостерігається тенденція до збільшення за шкалою «отримання диплома», яка є переважаючою для студентів з низьким рівнем особистісної конкурентоспроможності. Це може бути пояснено тим, що процес навчання не сприймається ними як шлях до особистого благополуччя, засіб просування по життєвій драбині, тому найбільш цінним для них є не професійні знання, а документ. Іншими словами, навчання у вузі для багатьох з них — формальний процес, головна мета якого — отримання диплома про вищу освіту.

В результаті діагностики виявлено, що домінуючим мотивом (82,3 % — V курс та 79,8 % — IV курс) є прагматичний, тобто у більшості студентів системою домінуючих потреб є плани і успіхи при виконанні певної діяльності, інакше кажучи, особистість орієнтується на конкретні результати своєї діяльності, які, у свою чергу, визначають особистісну цінність

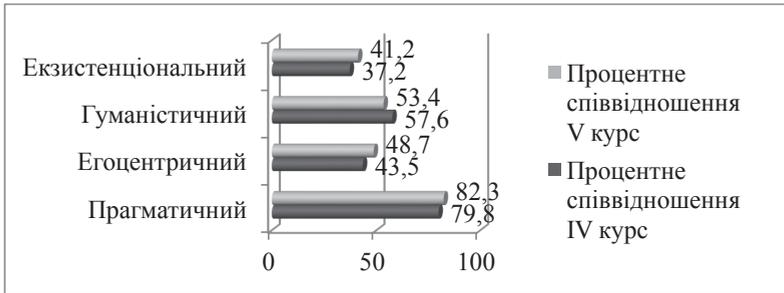

Рис. 2. Визначення типу спрямованості майбутнього практичного психолога

і значимість. У 53,4 % (V курс) та 57,6 % (IV курс) виявлено гуманістичний тип спрямованості — це такий вид спрямованості, при якому цілі, інтереси та потреби інших людей набувають першорядного значення. У спілкуванні такі люди толерантні, автентичні, емпатійні. Серед 48,7 % (V курс) та 43,5 % (IV курс) проявляється егоцентричний тип спрямованості — мета, інтереси, потреби особистості носять переважно егоїстичний характер і займають центральне місце в ієрархії цінностей. Екзистенціальний тип спрямованості особистості проявляється у 41,2 % студентів V курсу та 37,2 % — IV курсу. Тобто для студентів домінуючою потребою виступає потреба у внутрішній діяльності, яка характеризується високим рівнем самоаналізу, прагненням до самовдосконалення та самореалізації.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Формування професійної стійкості є одним з найважливіших компонентів підготовки майбутнього практичного психолога, що зможе за запитом сучасного українського суспільства вирішувати низку різнопланових завдань у різних галузях. З дослідження бачимо, що більшість студентів-психологів орієнтовані на самовдосконалення у професійній діяльності, прагнуть оволодіти внутрішніми компонентами діяльності та готові до конструктивного самоствердження, але не володіють інтегральними навичками інтеріоризації внутрішнього досвіду та теоретичних знань у практичні вміння, не прагнуть до самоосвіти, що може спричинити труднощі безпосередньо у професійній адаптації та діяльності загалом. Перспективами подальших досліджень виступає впровадження корекційної програми «Оптимізація процесів формування професійної стійкості майбутнього практичного психолога» у процес підготовки майбутнього фахівця.

Список використаних джерел і літератури

1. Енкельман Н. Процвітати з радістю: Зб. ст. [Текст] / Н. Енкельман. — М.: СП «Интерексгюрт»; Економіка, 1993.
2. Ковальчук Э. М. Формирование профессиональной устойчивости учащихся средних профессионально-технических училищ: дис... канд. пед. наук: 13.00. 01. — К., 1988. — 152 с.
3. Кучер В. А. Подходы к определению понятий профессиональной устойчивости / В. А. Кучер // Педагогический журнал. — Ногинск: АНАЛИТИКА РОДИС, 2011. — № 1. — С. 83–96.

4. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. — М. : Знание, 1996. — 308 с.
5. Панок В. Г. Особистість практикуючого психолога. Психотерапевтична ситуація. Основи практичної психології: Підручник / В. Г. Панок, Л. І. Уманець. — К.: Либідь, 1999. — 428 с.
6. Платонов К. К. Вопросы психологии труда. — М.: Медицина, 1970. — 264 с.

References

1. Enkel'man, N. Procvitati z radistju: Festschrift/ N. Enkel'man. — М.: SP «Interesksgjurt»; Ekonomika, 1993.
2. Koval'chuk Je.M. Formirovanie professional'noj ustojchivosti uchashhihsja srednih professional'no-tehnicheskikh uchilishh. Dis... kand. ped. nauk: 13.00. 01. — К., 1988. — 152 s.
3. Kucher V. A. Podhody k opredeleniju ponjatij professional'noj ustojchivosti /V. A. Kucher// Pedagogicheskij zhurnal. — Noginsk: ANALITIKA RODIS, 2011. — № 1. — S.83–96.
4. Markova A. K. Psihologija professionalizma / A. K. Markova. М. : Znanie, 1996. — 308 s.
5. Panok V. G., Umanec' L. I. Osobistist' praktikujuchogo psihologa. Psihoterapevtichna situacija. Osnovi praktichnoi psihologii: Pidruchnik./ V. G. Panok, L. I. Umanec'. — К.: Libid', 1999. — 428s.
6. Platonov K. K. Voprosy psihologii truda. — М.: Medicina, 1970. — 264 s.

Варина Анна Борисовна

старший преподаватель кафедры практической психологии
Мелитопольского государственного педагогического университета
имени Богдана Хмельницкого

Гузь Наталья Васильевна

кандидат психологических наук, доцент кафедры практической психологии
Мелитопольского государственного педагогического университета
имени Богдана Хмельницкого

ОСОБЕННОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ КОГНИТИВНОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БУДУЩИХ ПРАКТИЧЕСКИХ ПСИХОЛОГОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ

Резюме

В статье представлено исследование когнитивного компонента профессиональной устойчивости будущего психолога. Профессиональная устойчивость — это такое свойство личности, в котором проявляется интенсивность, действенность и устойчивость профессиональной направленности. В структуру когнитивного компонента входят: знания о закономерностях будущего профессиональной деятельности в области практической психологии; знания о принципах, направлениях, технологиях психологической деятельности; предметно-специфические знания; знания о себе. По результатам исследования видим, что большинство студентов-психологов, ориентированных на самосовершенствование в профессиональной деятельности, стремятся овладеть внутренними компонентами деятельности и готовы к конструктивному самоутверждению, но имеют низкий уровень интериоризации внутреннего опыта и теоретических знаний в практические умения.

Ключевые слова: профессиональная устойчивость, мотивация, конкурентоспособность, профессионализм, направленность личности.

Varina Anna

Senior Lecturer, Department of Applied Psychology
Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky

Guz Natalia

Ph.D., Associate Professor, Department of Applied Psychology
Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky

**PARTICULARLY RESEARCH ON THE COGNITIVE COMPONENT
OF PROFESSIONAL STABILITY OF FUTURE PRACTICAL
PSYCHOLOGISTS IN THE STUDY AT THE UNIVERSITY**

Abstract

The article presents a study of the cognitive component of a sustainable future professional psychologist. Professional stability — it is property of the person, which manifests the intensity, effectiveness and sustainability of professional orientation. The structure of the cognitive component includes: knowledge of the laws of the future professional work in the field of practical psychology; knowledge of the principles, direction, technology psychological activities; domain-specific knowledge; knowledge of the self. According to the survey see that most students of psychology focused on self-improvement in professional activities, seeking to acquire the activities of the internal components and are ready for constructive self-assertion, but have a low level of internalization of inner experience and theoretical knowledge into practical skills. In the result of theoretical analysis, it has been found out that in the conditions of future professional activity the learning role in overcoming stress and optimizing unfavorable emotional states begins to belong to emotional and volitional self-regulation as a component of professional stability, in whose process inner personality man's resources are revealed that give him relative freedom of the circumstances, providing an opportunity of self-actualization even in the most difficult conditions. In intensive and difficult conditions man can manage his state, using different ways of self-influence and self-regulation. Formation of professional stability is one of the most important components of the preparation of the future psychologist who will be able to request the modern Ukrainian society to solve a number of diverse tasks in various industries.

Key words: professional stability, motivation, competitive ability, professionalism, orientation of the person.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2015